

روایت‌شناسی تاریخ‌نگارانه تاریخ بیهقی

نوشته

محمد راغب

استادیار دانشگاه شهید بهشتی

تهران، ۱۳۹۴

روایت‌شناسی تاریخ‌نگارانه بی‌هقی

تألیف: محمد راغب

ناشر: پژوهشکده تاریخ اسلام

مدیر نشر: خلیل قویدل

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان، ۱۰۰۰

چاپ و صحافی: چاپ تقویم

ردیف انتشار: ۴۴

۲۳۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشکده تاریخ اسلام محفوظ است

خیابان ولیعصر (عج)، خیابان شهید عباسپور، خیابان رستگاران، شهر روز شرقی، شماره ۹

تلفن: ۳ - ۸۸۶۷۶۸۶۱ - ۸۸۶۷۶۸۸۰ - ۸۸۶۷۶۸۸۱

www.pte.ac.ir

سرشناسه:	راغب، محمد، ۱۳۶۱ -
عنوان و نام پدیدآور:	روایت‌شناسی تاریخ‌نگارانه تاریخ بی‌هقی / نوشته محمد راغب.
مشخصات نشر:	تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری:	۲۸۶ ص: جدول.
شابک:	978-600-7398-16-6
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	واژه‌نامه.
یادداشت:	کتابنامه: ص. [۳۷۱] - ۳۷۹. همچنین به‌صورت زیرنویس.
یادداشت:	نمایه.
موضوع:	بی‌هقی، محمدبن حسین، ۳۸۵ - ۴۷۰ ق. تاریخ بی‌هقی - نقد و تفسیر
موضوع:	روایت‌گری
شناسه افزوده:	پژوهشکده تاریخ اسلام
رده‌بندی کنگره:	DSR۷۹۱/۹ت۲۰۸۳۴ ۱۳۹۴
رده‌بندی دیویی:	۹۵۵/۰۵۱۳
شماره کتابشناسی ملی:	۴۰۱۳۰۱۹

سخن اول

تاریخ هر امت و جامعه میانگ فرهنگ و تمدن آن است. به همین دلیل، علم تاریخ در میان علوم، جایگاهی ویژه یافته است. جامعه اسلامی به عنوان یک امت جهانی، دارای چهارده قرن سابقه تاریخی با ابعاد و عناصری روشن و باونام است. اهمیت این پیشینه تاریخی و ابعاد گوناگون آن، مانند فرهنگ، تمدن، علوم، اخلاق، فلسفه و هنر و نقش بی‌بدیل آن در تمدن جهان معاصر، تلاش گسترده دانشگاه‌ها و دانشمندان غربی را نیز در راه تحقیق و مطالعه این تاریخ عظیم برانگیخته است؛ تا بدان پایه که معتبرترین منابع اطلاعات پژوهشی در حوزه‌های گوناگون تاریخ اسلام را در مراکز علمی غرب می‌توان سراغ گرفت.

به‌رغم توجه ویژه پژوهشگاه‌های دنیای غرب به اسلام، به علت ناآشنایی ذاتی آنها از شناخت اسلام ناب و حقیقی - به دلیل عدم دسترسی مستقیم و به دور از تحریف به منابع اصیل و لاجرم اطلاع محدود پژوهشگران از زمینه‌ها و پس‌زمینه‌های یک تحقیق علمی - از آغاز حرکتی اساسی و همه‌جانبه از سوی دانشمندان اسلامی به منظور تصحیح و تکمیل تلاش‌های گذشته ضروری است. اگر این حرکت، گسترده، غنی و متکی بر پیشرفته‌ترین روش‌های پژوهشی آغاز شود، بی‌شک تغییرات بنیادی در مسیر این گونه مطالعات در پژوهشگاه‌های مهم دنیا در زمینه تاریخ اسلام و مسائل مختلف آن دور از دسترس نخواهد بود.

هدف اساسی از تأسیس پژوهشکده تاریخ اسلام - که هم اکنون در آغاز راه است - گام زدن در راه تحقق این آرمان می‌باشد. این پژوهشکده با همت و پیگیری استادان ارزشمند تاریخ اسلام و

رشته‌های پیوسته به آن، آغاز به کار کرده و برای نیل به اهداف مقدس خود، آماده همکاری با همه کسانی است که به این اهداف ایمان دارند. از این رو، پاسخگویی به هزاران پرسش را که در خلال مطالعه ۱۴ قرن تاریخ اسلام مورد توجه خواننده و به خصوص پژوهشگران قرار می‌گیرد، وجهه همت خود قرار داده است. تحقق این مهم با روش‌های گوناگون دنبال می‌شود، که نشر آثار پژوهشی استادان و کارشناسان - به صورت تألیف و یا ترجمه - مانند اثر حاضر، از جمله آنهاست. البته برنامه‌هایی همچون تشکیل کارگاه‌های تخصصی، نشست‌های علمی تخصصی و حمایت از پروژه‌های پژوهشی مورد نیاز، نیز برای تحقق هدف یاد شده در حال پیگیری و اجراست که ضرورت دارد کمیت و کمیت آنها افزایش یابد.

این مرکز، هم‌اکنون با شش گروه علمی و زیر نظر شورای علمی فعالیت می‌کند، که ان شاء الله به زودی تعداد آنها به دوازده افزایش خواهد یافت. از جمله اقدامات کم سابقه پژوهشکده، تأسیس دانشنامه جغرافیه تاریخی - همان اسلام است که بزودی اولین مجلد آن عرضه خواهد شد. این دانشنامه با ریاست یکی از استادان در هفت گروه علمی مشغول فعالیت است و هزاران مدخل را - تاکنون - همراه با منابع اصلی آن در دسترس اینترنتی عرضه کرده است تا دسترسی محققان به منابع را آسان کند.

پژوهشکده تاریخ اسلام به وسیله پایگاه اینترنتی - در با همه پژوهشگران و علاقه‌مندان به مطالعه در سراسر جهان پیوند برقرار می‌کند. این پایگاه، علاوه بر انعکاس همه فعالیت‌های این مرکز علمی، بازتاب‌دهنده فعالیت‌های علمی انجام شده توسط مراکز تخصصی دیگر در این رشته است. با فعال شدن پایگاه مزبور، دسترسی پژوهندگان به مرکزی جامع و همه‌جانبه، که انعکاس‌دهنده همه آثار موجود در زمینه تاریخ اسلام باشد، میسر خواهد شد.

علاوه بر آن، هم‌اکنون کتابخانه تخصصی (حقیقی و مجازی) فعال است و به مدیریت فعال‌تر خواهد شد. از خداوند بزرگ، برای این تلاش و همه تلاشگران در راه حق و حقیقت، آرزوی موفقیت می‌کنم.

سیده‌های خامنه‌ای

رئیس پژوهشکده تاریخ اسلام

فهرست مطالب

پیش در آمد.....	۱۳
فصل اول: زمان در گفتمان روایی ژرار ژنت.....	۱۹
۱-۱- درآمد طرح داستانی، مایه داستانی.....	۱۹
۱-۲-۱- گفتمان روایی ژرار ژنت.....	۲۰
۱-۲-۲- ترتیب.....	۲۲
۱-۲-۳- دیرش.....	۲۳
۱-۲-۴- بسامد.....	۲۴
فصل دوم: زمان در تاریخ بیهوشی.....	۲۷
۱-۲-۱- روش.....	۲۷
۱-۲-۲- بخش بندی زمانی متن.....	۲۷
۱-۲-۳- سطوح تحلیل زمان.....	۲۹
۱-۲-۴- ترتیب مایه داستانی بیرفت آغازین.....	۳۰
۱-۲-۵- شیوه پیکربندی پاره ها، کلان پاره ها و شبه کلان پاره ها.....	۳۴
۱-۲-۶- گزارش و تحلیل بیرفت آغازین.....	۳۷

۳۷	۱-۲-۲- پیکربندی پیرفت آغازین
۷۱	۲-۲-۲- محتوای زمانی طرح‌های داستانی پیرفت آغازین
۷۵	۳-۲-۲- تحلیل پاره‌ها و زنجیره‌های زمانی پیرفت آغازین
۸۶	۴-۲-۲- تحلیل زنجیره‌های زمانی طبیعی پیرفت آغازین
۸۹	۵-۲-۲- تحلیل ویژگی‌های درونی، بیرونی و آمیخته پیرفت آغازین
۹۱	۶-۲-۲- تحلیل پاره‌های زمانی کلان‌پاره‌های پیرفت آغازین
۹۳	۳-۲- گزارش و تحلیل کلان‌پاره‌ها
۹۳	۱-۳-۲- پیکربندی کلان‌پاره‌ها
۱۳۱	۲-۳-۲- تحلیل کلان‌پاره‌ها
۱۵۵	۳-۳-۲- تحلیل شکاف‌های زمانی کلان‌پاره‌ها
۱۶۹	۴-۲- شیوه تبویب کتاب
۱۶۹	۱-۴-۲- مجلد
۱۷۸	۲-۴-۲- باب
۱۸۲	۳-۴-۲- عنوان
۱۸۸	۴-۴-۲- سایر اصطلاحات
۱۹۵	فصل سوم: مقایسه تاریخ بیهقی با متون تاریخی
۱۹۵	۱-۳- روش
۱۹۶	۲-۳- گزارش و تحلیل متون تاریخی
۱۹۶	۱-۳-۲- پیکربندی متون تاریخی
۱۹۶	۱-۱-۳-۲- زیرالخبار
۱۹۹	۲-۱-۳-۲- تاریخ سیستان
۲۰۰	۳-۱-۳-۲- طبقات ناصری
۲۰۲	۴-۱-۳-۲- نظام‌التواریخ
۲۰۳	۵-۱-۳-۲- همایون‌نامه
۲۰۳	۶-۱-۳-۲- جامع‌التواریخ
۲۰۴	۷-۱-۳-۲- تاریخ بناکی

۲۰۵	۸-۱-۳-۳- نسائم الاسحار
۲۰۵	۹-۱-۳-۳- تاریخ گزیده
۲۰۶	۱۰-۱-۲-۳- مجمع الانساب
۲۱۲	۱۱-۱-۲-۳- ظفرنامه
۲۱۵	۱۲-۱-۲-۳- مجمع التواریخ سلطانیه
۲۱۶	۱۳-۱-۲-۳- تاریخ خیرات
۲۱۶	۴-۱-۲-۳- مجمل فسیحی
۲۱۷	۵-۱-۲-۳- انا وزراء
۲۱۷	۶-۱-۲-۳- روضه الصفا
۲۱۹	۱۷-۱-۲-۳- خلاه اخبار
۲۱۹	۱۸-۱-۲-۳- دستورالعمل
۲۲۰	۱۹-۱-۲-۳- حبيب السیر
۲۲۱	۲۰-۱-۲-۳- لب التواریخ
۲۲۲	۲۱-۱-۲-۳- تاریخ ایلچی نظام شاه دکن
۲۲۳	۲۲-۱-۲-۳- تاریخ جهان آرا
۲۲۴	۲۳-۱-۲-۳- تكملة الاخبار
۲۲۴	۲۴-۱-۲-۳- تاریخ الهی
۲۲۶	۲۵-۱-۲-۳- طبقات اکبری
۲۲۸	۲۶-۱-۲-۳- منتخب التواریخ
۲۲۹	۲۷-۱-۲-۳- تاریخ فرشته
۲۳۲	۲-۲-۳- محتوای زمانی طرح های داستانی متون تاریخی
۲۳۵	۳-۲-۳- تحلیل یارها و زنجیره های زمانی متون تاریخی
۲۵۳	۴-۲-۳- تحلیل زنجیره های زمانی طبیعی متون تاریخی
۲۵۷	فصل چهارم: ترکیب رویدادها در متون تاریخی
۲۵۷	۱-۴- روش
۲۶۰	۲-۴- گزارش و تحلیل رویدادها

۳۶۰	۴-۳-۱- پیکربندی رویدادها
۳۱۴	۴-۳-۲- تحلیل رویدادها
۳۴۱	جمع‌بندی
۳۴۵	واژه‌نامه
۳۴۵	واژه‌نامه فارسی- انگلیسی
۳۴۸	واژه‌نامه انگلیسی- فارسی
۳۷۱	منابع
۳۷۱	منابع فارسی و غربی
۳۷۷	منابع انگلیسی
۳۸۱	نمایه
۳۸۱	نمایه نام‌ها
۳۸۴	نمایه کتاب‌ها

فهرست جداول

- ۱- جدول محتویات بخش‌های ثبت آغازین بر اساس ویژگی‌های زمانی ۷۵
- ۲- جدول پایه زمانی بخش‌ها ۷۶
- ۳- جدول زنجیره‌های زمانی مکرر در بخش‌ها ۷۶
- ۴- جدول عناصر مضمونی زنجیره اول ۸۱
- ۵- جدول عناصر مضمونی زنجیره دوم ۸۱
- ۶- جدول عناصر مضمونی مجموعه بخش ۳ ۸۳
- ۷- جدول زنجیره‌های زمانی طبیعی در بخش‌های پیرفت آغازین ۸۷
- ۸- جدول محتویات بخش‌های پیرفت آغازین بر اساس ویژگی‌های درونی و آمیخته ۸۹
- ۹- جدول ویژگی‌های درونی، بیرونی و آمیخته گزاره‌های ۱ در بخش پیرفت آغازین ۹۰
- ۱۰- جدول ویژگی‌های درونی، بیرونی و آمیخته گزاره‌های ۱ در بخش‌های پیرفت آغازین ۹۰
- ۱۱- جدول محتویات کلان‌پاره‌های پیرفت آغازین بر اساس ویژگی‌های زمانی ۹۱
- ۱۲- جدول محتویات بخش‌های پیرفت آغازین بر اساس ویژگی‌های درونی، بیرونی و آمیخته ۹۲
- ۱۳- جدول موضوع، دامنه، گستره، اندازه و دیرش کلان‌پاره‌ها ۱۳۲
- ۱۴- جدول میانگین اندازه دامنه‌ها ۱۴۱
- ۱۵- جدول اندازه دامنه‌ها بر حسب نوع گزاره‌ها ۱۴۲
- ۱۶- جدول میانگین دیرش گزاره‌ها ۱۴۴
- ۱۷- جدول تعداد سطرهای هر گزاره ۱۴۶
- ۱۸- جدول اختصارات ماه‌های قمری ۱۴۷

- ۱۹- جدول ترتیب کلان‌پاره‌ها بر اساس طرح داستانی. ۱۶۸
- ۲۰- جدول ترتیب کلان‌پاره‌ها بر اساس مایهٔ داستانی. ۱۶۹
- ۲۱- جدول طرح داستانی کلان‌پاره‌های ۱۰. ۱۵۴
- ۲۲- جدول روزهای نام برده شده در تاریخ بیهقی. ۱۶۷
- ۲۳- جدول تعداد روزهای نام برده شده برای هر ماه. ۱۶۸
- ۲۴- جدول مجلدات تاریخ بیهقی. ۱۶۹
- ۲۵- جدول تعداد صفحات مختص هر سال در تاریخ بیهقی. ۱۷۰
- ۲۶- جدول بیانگ سال‌ها در هر مجلد. ۱۷۶
- ۲۷- جدول سران‌های درون مجلدات. ۱۸۲
- ۲۸- جدول فراوانی زده‌های یاد (عدد پایینی) در متون تاریخی. ۲۳۵
- ۲۹- جدول فراوانی زمان‌های پیاپی تاریخ بیهقی. ۲۳۶
- ۳۰- جدول درصد فراوانی زمان‌ها در تواریخ مشابه. ۲۳۹
- ۳۱- جدول فراوانی ویژگی‌های زمانی پیرت (عدد بالایی) در متون تاریخی. ۲۴۰
- ۳۲- جدول فراوانی ویژگی‌های زمانی پیرفت در تاریخ بیهقی. ۲۴۵
- ۳۳- جدول فراوانی ویژگی‌های زمانی بخش سوم پیرت (عدد بالایی) در متون تاریخی. ۲۴۶
- ۳۴- زنجیره‌های زمانی مکرر دوتایی در تواریخ. ۲۴۹
- ۳۵- جدول زنجیره‌های زمانی مکرر سه‌تایی در تواریخ. ۲۵۲
- ۳۶- جدول زنجیره‌های زمانی طبیعی در متون تاریخی. ۲۵۴
- ۳۷- جدول رویدادهای پادشاهی نخستین سلطان محمد غزنوی در متون تاریخی. ۳۱۶-۳۱۵
- ۳۸- جدول تعداد رویدادهایی که متون تاریخی از تاریخ بیهقی نگرفته‌اند. ۳۲۰
- ۳۹- جدول تعداد رویدادهای بخش ناموجود تاریخ بیهقی در متون دیگر. ۳۲۱
- ۴۰- جدول منابع نگارش پادشاهی نخستین سلطان محمد غزنوی. ۳۲۴
- ۴۱- جدول شباهت‌های تاریخ بیهقی و سایر متون در فصل سوم. ۳۶۲

پیش در آمد

روایت‌شناسی از آغاز پیدایش تا کنون راه‌ها و رویکردهای مختلفی را آزموده است. مهم‌ترین این تغییرات با دو دوره زمانی مشخص می‌شوند:

۱- روایت‌شناسی سنتی^۱ یا «باختارگر» که با تزوتان تودوروف،^۲ رولان بارت و ژولین آلتیرداس گرمس آغاز می‌شود. در با ژرار ژنت و نظریه پردازان مهمی مانند فرانتس استنزل،^۳ میک بال،^۴ سیمور چتمن،^۵ جرال د پریس، سوزان لیسرو و دیگران به اوج می‌رسد.

۲- روایت‌شناسی‌های پسااستی^۶ که رشته‌ها و رشته‌های فداوانی دارد و نه شامل یک نوع روایت‌شناسی بلکه شامل انواع روایت‌شناسی‌های گوناگون است. برخی اولی را روایت‌شناسی^۷ و دومی را نظریه روایت^۸ می‌نامند. البته «لودر نیک خود» این تمایز را باور ندارد و در آثارش از آن استفاده نمی‌کند (Fludernik, 2005, 36-37). در

1 classical narratology

۲ واضع اصطلاح روایت‌شناسی (narratology/narratologie) در کتاب دستور زبان دکامرون (۱۹۶۹) (Herman (2005), 19 (b).

3 Franz Stanzel

4 Mieke Bal

5 Seymour Chatman

۶ روایت‌شناسی پساکلاسیک (post classical narratology) با روایت‌شناسی پسااختارگرا متفاوت است (Herman & Vervaeck (2005), 450).

7 narratology

8 narrative theory

فرانسه هم چنین تمایزی چندان قبول عام نیافته است (نک: (Pier (2011). روایت‌شناسی پساستی رویکردهای مختلفی را دربرمی‌گیرد که یکی از آن‌ها نظریه‌های روایی میان‌رشته‌ای است. در این گروه شاخه‌ای با عنوان «نظریه تاریخ‌نگاری و نظریه روایت» وجود دارد. برخی آثار و پژوهش‌های آرتور دانتو،^۱ لایونل گاسمن،^۲ دمنیک لاکپرا،^۳ پل ریکور، هایدن وایت،^۴ رابرت اف. برکوفر،^۵ فیلیپ کرارد،^۶ آن ریگنی،^۷ دوریت کوهن^۸ و ژرار ژنت در این دسته جای می‌گیرند (Nunning (2003), 249-251).

ژرار ژنت در کتاب *داستان و بیان*^۹ در مقاله «روایت داستانی و روایت واقعی» به تفاوت‌های این دو گونه (از دیدگاه او) متمایز می‌پردازد اما سرانجام بر روابط و تبادلات میان آن‌ها تأکید می‌کند. نک: (Genette (1994), 54-84). روی هم رفته، روایت‌شناسی تاریخ‌نگارانه^{۱۰} به عنوان یکی رفته با دوریت کوهن آغاز می‌شود (Elias (2005), 216-217). به دنبال او افرادی همچون اس‌ان یگر،^{۱۱} دنیل فولدا،^{۱۲} یولیا لیپرت^{۱۳} و دیگران این رشته را تا امروز ادامه داده‌اند.

اما روشی که در کتاب حاضر به کار رفته به طرز مشخص تفاوت‌ها و مرزبندی‌های آشکاری با رویکردهای پژوهشگران مذکور دارد و می‌توان گفت از نظر روش‌شناختی کاری تازه و میان‌رشته‌ای است که پیگیری آن در حوزه‌هایی نظیر تبارشناسی متون تاریخی و سبک‌شناسی ادبی یا روایی هم ممکن است مفید واقع شود. رویکرد تاریخ‌نگارانه ما با وجود استفاده از مبانی نظری روایت‌شناسی ساختارگرا با دلایل مهمی دیدگاه میان‌رشته‌ای در حوزه روایت‌شناسی پساستی دسته‌بندی می‌شود. از میان تبادلات فراوان این دو گرایش روایت‌شناختی، کمابیش چند ویژگی روایت‌شناسی‌های جدید (پساستی) بیشتر در کار ما دیده می‌شود:

- 1 Arthur Danto
- 2 Lionel Gossman
- 3 Dominick LaCapra
- 4 Hayden white
- 5 Robert F. Berkhofer
- 6 Philippe Carrard
- 7 Ann Rigney
- 8 Dorrit Cohn
- 9 *Fiction and Diction*
- 10 historiographic narratology
- 11 Stephan Jaeger
- 12 Daniel Fulda
- 13 Julia Lippert

- ۱- توجه به روایت‌ها (گفتار^۱ روایت) به جای توجه به روایت (زبان^۲ روایت)
- ۲- تمرکز عمده بر نظام‌های باز و فرایندهای بویا به جای تمرکز عمده بر نظام‌های بسته و فرآورده‌های ایستا
- ۳- رویکرد تاریخی و در زمانی به جای رویکرد غیرتاریخی و هم‌زمانی
- ۴- تمرکز بر صورتی خاص و تأثیرات روایت‌های شخصی به جای تمرکز بر خصایص جهان‌شمول همه روایت‌ها
- ۵- برنامه‌ای میان‌رشته‌ای شامل رویکردهای ناهمگن به جای (زیر) رشته‌ای انحصاری (یک‌پارچه) (Nunning (2003), 243-244)

در کتاب حاضر، رویکرد سنتی ژرار ژنت در کتاب *گفتار روایی* را دست‌مایه کار در زمینه روایت‌شناسی پسامدرنی قرار داده‌ایم و بدین ترتیب میان یافته‌های این دو حوزه پیوند زده‌ایم. ژنت در کتابش نقیضات متعددی را بررسی کرده است (نک: ۱-۲) اما ما به دلیل رویکرد تاریخی به مقوله زبان اهمیت بیشتری داده‌ایم و تنها بدان پرداخته‌ایم. همچنین از میان شکل‌های مختلف زمانی (نک: ۳-۴)، «تأیید» برای ما اهمیت بیشتری داشته است و تنها به ضرورت به دو شکل دیگر - بسامد و دیرش - توجه کرده‌ایم. افزون بر این، رویکرد عام و کلی ژنت درباره زمانی از مارسل پرست را - که همچون ما به جزئیات وارد نمی‌شود - چنان جزئی و دقیق در حوزه متون تاریخی کار گرفته‌ایم که ممکن است کتاب *س/زد* رولان بارت^۴ را به خاطر آورد که تفاوت‌های روش‌شناختی آشکاری با کار ما دارد. البته به برخی معایب رویکرد ساختارگرا^۱ ژنت هم از این طریق مبتلا شده‌ایم که انکار و زدودن آن‌ها باعث خروج از دایره ساختارگرایی است. از فصل سوم که پای تواریخ دیگر به میان می‌آید بی آنکه یاس از آرای گفته^۲ کری^۳ و بینامتنی^۴ باخنین، ژنت و دیگران شود تأثیر پنهان این دیدگاه‌ها احساس می‌شود. سرانجام اینکه از نظر روش‌شناختی، بسته به ویژگی‌های خاص روایت تاریخی فارسی مجبور به انجام

1 parole
2 langue
3 S/Z

۴ فارغ از این کتاب، بارت مقاله‌ای با عنوان «گفتار تاریخی» دارد (نک: بارت (۱۳۸۳)) که اگرچه مطالب جالبی را مطرح می‌کند اما ارتباط مستقیمی با کار ما ندارد.

5 dialogical
6 intertextual

تغییرات و دست‌کاری‌هایی بودیم تا رویکرد تطبیقی-تاریخی حاصل جز در حوزه نظری روایت‌شناسی، فوایدی هم برای مطالعات سنتی ادبیات فارسی داشته باشد.

حجم پیکره تحلیلی در فصول مختلف کتاب متفاوت است. در بخش ۲-۲ پاره‌های زمانی پیرفت آغازین تاریخ بیهقی تحلیل شده‌اند. دشواری‌های روش‌شناختی و بسندگی یک پیرفت بزرگ برای نمایش آنچه به دنبال آن بوده‌ایم، دلیل انتخاب این حجم از متن بود. اما در بخش ۲-۳ کلان‌پاره‌ها تا اولین کلان‌پاره بعد از افتادگی میانی کتاب یعنی در بیش از نیمی از اثر بررسی شده‌اند. این افتادگی برای ما اهمیت ویژه‌ای داشته است. در بخش ۲-۴ کل کتاب مطالعه شده است. در فصول ۳ و ۴ پادشاهی امیر محمد (معادل پیرفت آغازین در تاریخ بیهقی) در متن تاریخی تحلیل و شواهد تحلیلی آن با یافته‌های بخش ۲-۲ مقایسه شده است. در فصل سوم در کتاب، سواد روایت‌شناختی، شواهد تاریخی نیز به صورت پراکنده ارائه شده‌اند اما در فصل چهارم شواهد متنی-تاریخی در چارچوبی روایی عرضه شده‌اند.

در فصل ۳ متون تاریخی آسمر به شیوه بخش ۲-۳ و بیشتر بر اساس شیوه بخش ۲-۲ تحلیل شده‌اند، زیرا ساختار کلی متون تاریخی با تاریخ بیهقی ارتباط اندکی دارد و برای مقایسه تنها در بخشی از پادشاهی محمد و ما بود اشتراکاتی دیده می‌شود. در نتیجه، تعداد اندک کلان‌پاره‌های آن‌ها در این بخش امکان تحلیل از نوع بخش ۲-۳ را مرتفع می‌سازد. شاید بهتر باشد برای مقایسه کلان‌پاره‌های تاریخ بیهقی، راجع تاریخی رفت که از روش تاریخ‌نگاری بیهقی بیشتر بهره برده‌اند نه از محتوا و رویدادهای تاریخی. غزنوی مطرح در کتاب او، پیشنهاد ما تحقیق در متونی است که در ضمن توجه به روش بیهقی، بیشتر به تاریخ معاصر خود پرداخته‌اند (برای نمونه، نک: راغب (ب ۱۳۹۳)).

رویکرد فصل چهارم بیشتر توجه به رویدادها و مضامین مشترک است تا توجه به الگوهای متعارف روایت‌شناختی. در واقع، همان بخش‌هایی که در فصل پیش از دیدگاه روایت‌شناختی مقایسه و تحلیل شده، در این فصل از منظر رویدادهای مکرر در دوره پادشاهی امیر محمد مطالعه شده‌اند. اما در این فصل گاه‌گاه از شواهد روایی تاریخی برای اثبات مطالب استفاده شده است. نباید از یاد برد که گاهی ممکن است مورخ رویدادی را از تاریخ بیهقی گرفته و در کتاب خود درج کرده باشد اما از سبک بیهقی هیچ تأثیری نپذیرفته باشد یا اینکه از یک جنبه روایی به تاریخ بیهقی شباهت و از جنبه روایی دیگر تفاوت داشته باشد.

در جمع‌بندی، خلاصه‌ای از داده‌ها و یافته‌های ما دربارهٔ تاریخ بیهقی و متون تاریخی دیگر گرد آمده است. افزون بر این، تلاش کرده‌ایم تا نشان دهیم با وجود برخی تناقضها، شواهد روایی رویکرد روایت‌شناسی تاریخ‌نگارانه (فصول ۳ و ۴) با شواهد متنی تاریخی (فصل ۴) قابل اثبات است. برخی از نتایج فصول پایانی کتاب فرضیاتی‌اند که امیدواریم با کمک شواهد افزون‌تر و یا پیدا شدن بخش‌های بیشتری از کتاب بیهقی اثبات شوند.

به طور کلی، بدین سبب که بخش آغازین دورهٔ پادشاهی امیر محمد در تاریخ بیهقی موجود و وارد ندارد، این قسمت برای تحلیل انتخاب شد. زیرا بدین وسیله می‌توان فواید رویکرد روایت‌شناسی تاریخ‌نگارانه را حتی در حوزه‌های سنتی نظیر کشف قسمت‌های مفقوده آثار ناقص و یا حتی ناموجود به منصهٔ ظهور رساند. در واقع، این روش به تکمیل پازل بخش‌های ناموجود کمک می‌کند. معید نفیسی در کتاب ارزشمند خود، در پیرامون تاریخ بیهقی، تقریباً تمامی آنچه را متون مختلف دربارهٔ تاریخ غزنویان نوشته‌اند، جمع‌آوری کرده است و ما در ادامه کار او، با ابزاری دقیق‌تر به بررسی احتمال حضور بعضی از این بخش‌ها در تاریخ بیهقی پرداخته‌ایم. البته با توجه به بررسی بخش پادشاهی محمد، تمامی استدلال‌های ما دربارهٔ میزان استفاده مورخان از تاریخ بیهقی تنها به همین بخش محدود خواهد بود. با استفاده از این روش می‌توان این کار را برای کل تاریخ بیهقی انجام داد. بنیهی است که این مختصر نه می‌تواند و نه ادعای این را دارد که همهٔ مسائل روا تاریخی بیهقی را پاسخگو باشد بلکه تنها با استفاده از برخی ابزارهای روایت‌شناختی ژرار ژنت و ررسلان ابداعی سازگار با ویژگی‌های این اثر می‌خواهد ابعاد کوچکی از ماجرا را روشن کند.

کتاب حاضر گسترش‌یافتهٔ پایان‌نامهٔ دکتری تخصصی زبان و ادبیات فارسی من در دانشگاه تهران با عنوان پژوهشی در تاریخ بیهقی بر بنیاد دانش روایت‌شناسی (۱۳۸۸) است. کتاب از نظر حجمی سه برابر پایان‌نامه است و افزون بر تکمیل، بازخوانی و تغییرات فراوان، بخش‌ها و فصل‌های ۲-۳، ۲-۴ و ۴ بدان افزوده و بخش‌های ۱، ۳-۲، ۳-۳، ۴ و ۶ از آن حذف شده است. افزون بر آن، تعداد متون تاریخی در پایان‌نامه ۹ کتاب است و در اینجا ۲۷ (فصل ۳) تا ۳۲ (فصل ۴) کتاب که تا سال‌های ابتدایی قرن ۱۱ ق. را دربرمی‌گیرد. خلاصه، در نهایت ۳۰٪ این کتاب مستخرج از پایان‌نامه است. استفاده از تصحیح علی اکبر فیاض نیز به پیروی از پایان‌نامه و برای پرهیز از اتلاف وقت انجام شده

است. زیرا از نظر روایی تفاوت‌های اندک آن با تصحیح یاقتی و سیدی که از مقدمه‌ها و حواشی آن‌ها در بخش‌های فراوانی بهره بردیم، الزام بدان را ایجاب نمی‌کرد. در پایان باید از سه نفر تشکر ویژه کنم؛ دکتر داریوش رحمانیان چه به تنهایی و چه به نمایندگی از پژوهشکده تاریخ اسلام که فرصت لازم را برای نگارش این کتاب در اختیار من گذاشتند و علی‌رغم تأخیرها این فرصت را به من دادند تا با فراغ بال کتاب را به سرانجام برسانم. شاید بخش مهمی از رویکرد تاریخی این کتاب مدیون همین دوستی و همکاری باشد. هم‌چون، گل‌اله هنری، که زحمت ویرایش اثر را بر عهده گرفت و برادر، علی راغب، که خواند و خرده گرفت.